

művészet

Kulcsár József Kállói nóták

Nem egy régi nóta, híres nóta bölcsőjét ringatták Kálló városában. Első helyre teszik – már csak a neve alapján is – a *kállói kettőst*. Hogy ez mikor született (nyilván nem a maga mostani teljességében, mert az egész látnivalóan több darabból forrt össze), arra talán a nóta-tudomány nagymoguljai se igen tudnának nagyhírtelen megbízható választ adni. Én csak az újraszületését láttam, amikor Pauliny Béla a Gyöngyösbokréta céljaira megbolygatta a homályt, és új olajat öntve a pislákoló mécsbe, az akkor volt öregekkel összebokáztatta a kállai kettősnek már majd teljesen elfelejtett táncát, és újra megszólaltatta időállóbbnak látszó nótáját is.

A szövegnek egy, hogy is mondjuk csak: egy figyelemkeltő sora (mindjárt jön) már ez előtt a bokatekerés előtt odailedelmeskedett Mikszáth pennája alá. Csak nem úgy van az egészen! Mert amikor az a halottélesztés folyt, hogy a Juhász Gyula-féle álmok ne fakuljanak már tovább, a megöröklött emlékezet (mármint a bácsik, azaz Cérna bácsi, Toka Károly bácsi, Szondy Miska bácsi meg Kiss Sándor bácsi emlékezet) kitartott az eredeti mellett. Vagyis hogy a nótában nem holmi nagyhajú Ecsedinéről van szó, ahogy Mikszáth adja rá a keresztvizet, hanem, Uram bocsá', aranysecsű Ecsedinéről. Meg hogy neki se vesszen híre, gödény-torkú Nagy Béninéről. (Említetlen ne maradjon: Krüdy Kecseginéje nyilván ez a felejthetetlen Ecsediné.)

Ennyit talán kell a dolgok rendben tartása végett. Mert ami most, őszi harmat után elmondatlan maradna, azt, mielőtt Kálló észbekaphatna, aligha fogja visszahozni onnan túlról Charon.

Abban a tetszhalottas időben (mert Kálló akkortájt „a szelíd csend szemfedője alatt” a régen letűnt idők mindent felejtető álmait álmodta, anélkül, hogy látásokat látott volna), tehát akkor mondta ott nékem valaki, aki még nagyon sok, azóta régen feledésbe hullott dolgról tudott, hogy azon a tájon a legrégebb nóta ez:

*Csak azt mondd meg, rózsám
melyik úton mégy el,
Felszántatom én azt
aranyos ekével ...*

Ezt pedig két okból is indokolt lehet szóba hozni. Az egyik az, hogy csakugyan ez-e ott a legrégebb nóta? A másik meg, hogy ennek a nótának az eleje (Petőfi meg Blaháné igaz öröme) örökéletűvé vált Lavotta híres nótájában: a *Cserebogár, sárga cserebogárban*, emígyen:

Csak azt mondd meg, rózsámé leszek-e.

Lavotta nótájáról még tudjuk, hogy mikortájt született Kálló városában. Akkor, amikor Eördögh Alajosnál vendégeskedett Lavotta. (Megfordult ott Boka Károly is, Bihari is, hogy szóljon a nóta.) Mondhatnánk úgy is, hogy Ábrányi Alajosnál. Mert a családnak több, országosan ismert tagja (az akkortájt még elevenen élő szokás után indulva) az Ábrányi nevet használta. Ábrány, vagyis a mai Nyírábrány után. Így mondta magát Kőrösi Sándornak Csoma Sándor is.

Ott pengetődött hát elő ez a soktitkú nóta az Esthajnal csillag hunyorgatására az Eördögh familia Régiposta utcai házában. (Megvan annak az oka, hogy miért éppen ennek a csillagnak a fénye talált rá Lavotta Sztradivárjára.) Nyilvánosan az egykori Központi vendéglőben hangzott el a nóta a megyei urak társaságában.

Ennek a nótának a korát tehát nagyjából ismerjük. De függőben maradt, hogy csakugyan az a másik: a tülök-szóra kívánczó Csak-azt-mondd-meg –rőzsám nóta a legrégibb-e azon a tájon. Mert igencsak vetekedik vele a régiségben, amelyik úgy kezdődik:

*Szól a kakas mán,
Majd megvirrad mán.*

Ki tudja, mióta Kállóban minden nóta-ismerő és nóta-kedvelő ember letette volna a főesküt arra, hogy ez a nóta is, ha nem a nagy Szarmata-síkságról hozta valami kóbor szél, ez is ott született a *Porosládányon*, *Verébsáron*, meg a *Nagy korhányon* belül. Hogy mikor? Arról a helybeliek azt tartják, hogy az az Eizik Taub nevű kállói rabbi szerezte, akinek a sírja jólismert búcsújáró helyé vált az ántivilágban. Mindmáig tudós rabbi, olykor szent rabbi néven emlegetik, és azt tartják róla, hogy egy nagyon híres rabbinak volt kiváltságos nagy tudománnyal megáldott tanítványa.

Az a nagyon híres rabbi-előd minden valószínűség szerint az a nagytudományú Smelke nevű rabbi volt, aki Nikolsburgban nevelte méltó utódait. De a nagy hír jó melegágya mindenféle csuda-legendának. Aszerint meg – és ezt mintha még mindig készségesen magáévá tenné a nem mindig óvatos köztudat – a kállói rabbi egyenesen annak a Liva ben Becálel prágai rabbinak volt a tanítványa, akinek a nevéhez a Gólem-legenda fűződik. Szépen összekeverednek itt a dolgok, mert a Gólem meglelkesítését tulajdonítják Yehuda Löw rabbinak is.

De ebből ide éppen csak annyi tartozik, hogy a gölemes Liva ben Becálel meghalt már 1609-ben; a kállói rabbi meg jó kétszáz esztendővel ez után költözött ki a Balkányi úti temetőbe, hogy ott vegye csontkezébe azt a tenger cédulát, amit kegyes hívek mindig nagy bizodalommal dobtak le a sírjába. (Van ott erre szolgáló rés.) Nem kell magyarázni, hogy ezek a cédulák túlvilági segedelemmel teljesedésbe viendő kéréseket tartalmaznak. Olykor talán szent szövegek kíséretében.

A nóta-születés idejébe beleszólhatna Móricz Zsiga bátyánk is. Mert az ő Erdély-trilógiája szerint Báthory Gábornak is ez volt a kedvenc nótája. De Báthory Gábor éppen a gölemes rabbinak volt a kortársa. (1613-ban halt meg.) Ha tehát duhaj kedvében csakugyan a kéklábú, zóldszárnyú kakast szólaltatta: Kálló híres nótáját jó előre elénekelte a mi rabbink elől. Hogy Móricz Zsigmond értesülése megbízható-e, abban számításba kell venni, hogy – mint mondják – Zsiga bátyánk „egy egész könyvtárra valót” összetanulmányozott a nagy trilógiához. Ha tehát ezt a nótát Báthory Gábor nótájának mondja, akkor bizonyára volt is rá valami adata.

Valami személyes élmény is ide kíváncsozók. 1951 tavaszán beszélgettem a kállói rabbiról a budapesti törvényszék egyik derék bírójával. Ő is egy rabbittól tanulta valamikor az Ótestamentumot, és ismerte a hírét az egykori kállói rabbinak is.

Tudta róla, hogy mindig zsinóros magyar ruhát viselt; kétkerekű talyigán járt, és nagyon szerette a nótát, mulatságot. Hivatalos is volt minden jelesebb lakodalomba, keresztelőbe, torra. Ahol „borközi állásban” az emberélet útjának a vége is az elejire tér. „Ha a világ bármelyik táján egy igaz zsidó előtt kiejted ezt a szót: 'Khalev', ami annyit jelent, hogy kállói” – hallom még mindig '51-ből – „rögtön tudják, hogy kiról van szó.”

Úgy látszik, itt a józan magyarázat, ebben a mulatós kedvben. Nyugodt lélekkel mondhatjuk hát: a Szól a kakas nótát nem Taub rabbi írta, de ez volt az „ő nótája.” Vagyis sokszor eldanolt kedvenc nótája. De homályban marad, miért szól egy további mese úgy, hogy a mi rabbink egyszer kinn a határban meghallotta, hogy egy pásztoember ezt a nótát fújja. Kezét a szájára téve megkérte: ezt az egyet soha ne dudorássa. Megérezte, hogy jó száz esztendő múlva kik választják majd nótájukul?

Közelebbi időkre térve: A húszas, harmincas években csendes estéken olykor-olykor mint valami galambbűgás, békés gordonka-hang szállt át a római katolikus parókia nyitott ablakából a hátsó szomszédba: az Eördögh-familia régen csendes udvarára. Marnó Gyula főúr (mert annak nevezték a parókus-lelkészt) nemcsak a Betlehemi csillagot kereste, mindig szelíd mosollyal; látta ő azt a csillagot Esthajnal-csillag formájában is. És az neki is nótákat sugallt. Ahogy illik: szép, szerelmes nótákat. De ezekről a nóta-tudománynak már nem lehet újat mondani.